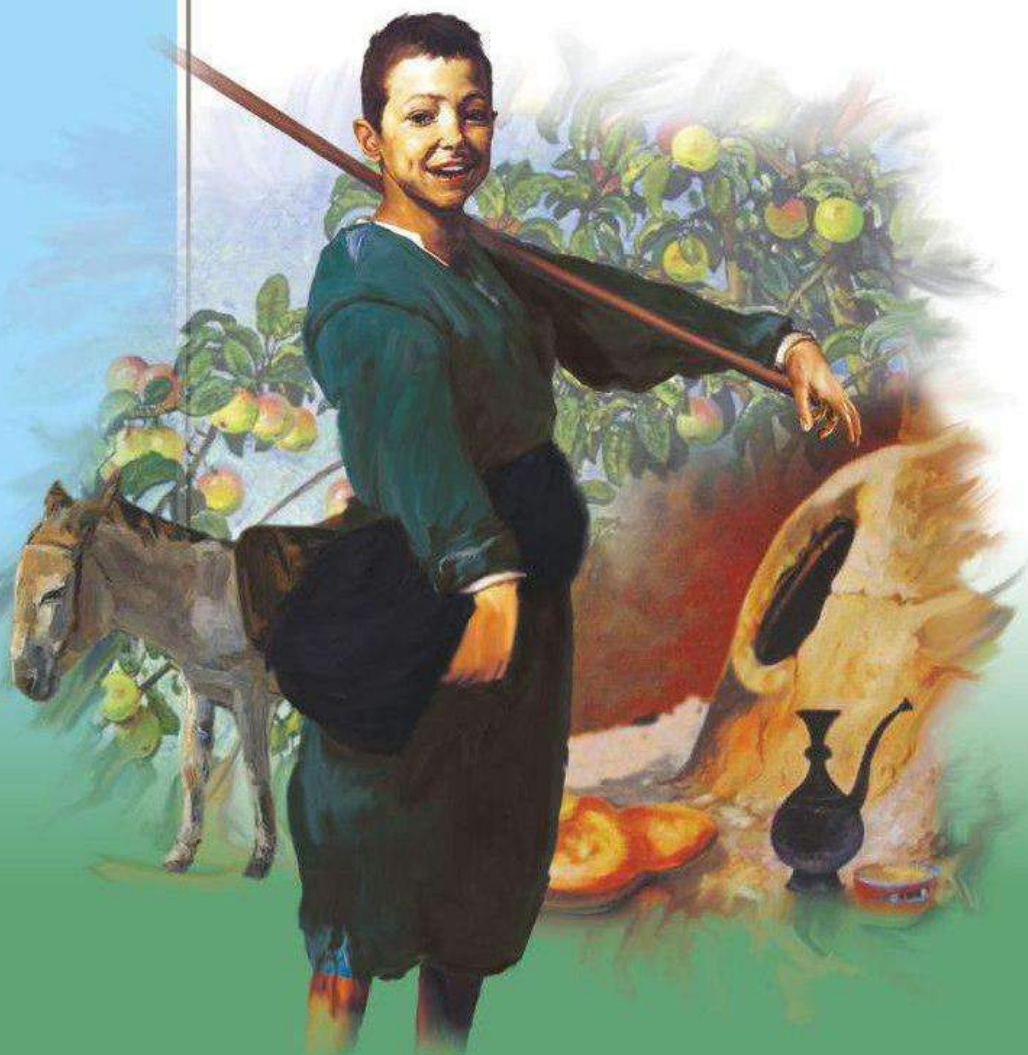

G'afur G'ULOM

SHUM BOLA

Gʻafur Gʻulom

SHUM BOLA

Qissa

Yoshlar nashriyot uyi
Toshkent – 2018

UO`K 821.512.133-31
KBK 84(50`6
G`79

G`ulom, G`ofur.

Shum bola [Matn] : qissa / G`. G`ulom. - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. - 192 b.

G`ofur G`ulomning "Shum bola" qissasi turfa hangomalarga boy asar. Undagi ichakuzdi syujetlar zamirida davrning jiddiy muammolari, og`riqli nuqtalari tilga olingan. Yozuvchi o`zi yashagan davrning qiyofasini mahallalardagi hayot tarzini, ish va ishsizlik, qashshoqlar va boylar hayotini maroq bilan tasvirlaydi. Siz ham asar davomida yozuvchi bilan birga Toshkent mahallalari bo`ylab safarga chiqasiz. Asar asrdan asrga o`z o`quvchilari bilan birga o`tib kelmoqda. Sizga yoqimli mutolaa onlarini tilaymiz.

UO`K 821.512.133-31
KBK 84(50`6

ISBN 978-9943-5316-3-5

© Yoshlar nashriyot
uyi, 2018

SHUM BOLA

I BO‘LIM

Rastalar obod. Qaymoq bozorining burilishida, mahkamaning boshida Ilhom samovarchining kattakon choyxonasi bo‘lib, unda grammofon chalinadi. Turli-tuman plastinkalar orqali To‘ychi hofiz, Hamroqul qori, Hoji Abdulaziz va Farg‘ona yallachi xotinlari ketma-ket maqomlar, yallalar, ashulalar aytadi. Choyxonada joy yetishmaydi. Uzun rasta, juhud rasta, attorlik va boshqa rastalarning boyvachchalari savdodan bo‘sh vaqtlarida bu choyxonaga yig‘ilib, mehmonxonalardek o‘rtada katta barkashlarda qand-qurs, pista-bodom, murabbo, nisholda, obinon, shirmoy nonlar bilan shamaloq bezatilgan durturxon atrofida chaqchaqlashib o‘tirishadi. Ba’zi boyvachchalarning dasturxonida qorniga qaldirg‘och surati solingan, ustiga poxoldan to‘r to‘qilgan konyaklar ham ko‘rinar edi.

Bu choyxonaga bozor-o‘charga sang‘ib tushib qolgan dehqon, kambag‘al kosib, qozoq, qirg‘iz va boshqa oddiy fuqaro kirolmas edi.

Samovarchi Asra kal degan xipchadan kelgan, qotma, ephil yigit edi. Ustida oldi ochiq yaktak, oyog‘ida qala kavush, zangori shohi qiyiq bog‘lagan, yelkasiga xolparang ro‘mol tashlagan xushfe‘l yigit edi. Choyxo‘r boyvachchalardan birortasi:

– Asra!

Yoki:

– Kal! – deyishi bilan:

– Labbay, mulla aka, choymi, chilimmi?– deyardi-da, darrov bir qo‘lida kichkina choynak, ikkita kichkina xitoy piyola yo bo‘lmasa yarqirab turgan kattakon mis chilimning sarxonasiga tamaki bosib, ustiga cho‘g‘ qo‘yib, bir-ikki quldiratib tortib, pishitib, kashandaning xizmatiga yugurar edi.

Bu choyxonada meni mahliyo qilgan narsalarning biri kiraverishning shiftiga ilib qo‘yilgan katta, simlariga zarhal berilgan, har xil tumorlar, bayroqchalar bilan bezatilgan qafas va bu qafasdagi jonli to‘ti edi, o‘lib ketay agar, tirik to‘ti edi. Patlarining rang-barangligi Oysha chevarning ish qutisidagi ipaklarday tovlanar edi. Ko‘k, qizil, zangori, sariq, oq, pushti, jigarrang, go‘los, pistoqi – boring-chi, dunyoda qancha rang bo‘lsa, shu to‘tining patida bor edi. Ayniqsa, bu to‘ti qurmagur shunaqa ham biyron ediki, endigina tilga kirayotgan uch yasharlik qizlarning ovozigiga o‘xshatib:

“Asra, Asra! Mehmonga qara, bir choy, bir chilim. Keling, mulla akalar, keling, boyvachchalar”, degani hali ham qulog‘imdan ketmaydi.

Biz yalangoyoq, bo‘z ko‘ylak-ishtonli, kir-chir bolalar to‘tiga yaqinlashib:

– To‘ti, to‘ti...

– To‘ti, to‘ti... – deb qichqirar edik. Asra kal bizni quvlar edi, qo‘liga tushsak urardi. To‘ti bo‘lsa orqamizdan:

– Buvingni... – deb so‘kardi.

Bozorda sang‘ib yurgan biz daydi bolalar uchun quvonchli ermaklardan biri bozor, mahalla, ko‘cha-ko‘y jinnilari edi. O‘sha yillarda Toshkentda shunaqa ham jinni ko‘p ediki, sanab sanog‘iga yetolmaysiz: Malla jinni, Karim jinni, Mayramxon, Xol parang jip-jinni, Tojixon, Juft kaptar, Olim jinni, Eshon oyi, Ovoz jinni va boshqalar... Har bir jinning o‘ziga xosligi, tantiqligi, “shirin”ligi bor edi. Karim jinni so‘kkani-so‘kkan edi. Unga na Xudo, na payg‘ambar, na Shohidoyat hoji-yu Orifxo‘ja eshon va na Olim qozi-yu Sharifjon Duma – baribir so‘kaverar edi. Yetti pushtidan tortib, astar-avrasini ag‘darib so‘kaverar edi. U ilgari bo‘zchi ekan, chit ko‘payib ketganidan keyin

bo‘z o‘tmay qolib, bozori kasodga uchrab, bola-chaqasini boqolmay, jinni bo‘lib qolibdi, deb eshitganman.

Eshon oyi degan xotin ham jinni edi. U qirq-qirq besh yoshlar chamasidagi qorachadan kelgan, xushqomat, qalamqosh bir xotin edi. Bu xotin aslida qalandarxonalik Mittixon to‘ram degan eshonning xotini bo‘lib, eshon shu xotinning singlisi bilan o‘ynashib turganida ustidan chiqib qolib, jinni bo‘lib qolgan ekan.

“Juft kaptar”ga hukumatdan tekkan edi: Nikolay bormi, Kaufman bormi, Mochalov bormi, Nabi o‘g‘ri degan mirshab bormi – hammasini bir qozon qilib, martabasining pasti balandligiga qaramay so‘kaverar edi.

Xol parang tagi qo‘qonlik ekan, Qo‘qonda baxmal to‘qir ekan. Keyin do‘kon-dastgohiga o‘t tushib ketib, jinni bo‘lib qolibdi. Avaz bo‘lsa havaskor jinnilardan edi.

Kunlardan bir kun Tojixon jinni bitta ketmon dasta bilan o‘tgan-ketganni quvlab, urib, so‘kib: “Hamrang bir tomonga yur, tarqalib yurma! Tartib kerak, intizom kerak”, deyar edi. Hech kim unga bas kelolmas edi. Shunda Olim jinni kelib qolib:

– Hoy, hoy, nima deyapsan, jinni? – deb so‘rab qoldi.

– Nimaga odamlar bir tomonga yurmasdan, har qayoqqa tarqalib yuradi? Nikolay poshsho zamonida tartib-intizom kerak, bir tomonga yursin-da!

Bunga Olim jinni:

– Ahmoqsan, Toji, ahmoqsan. Yer, axir, taroziga o‘xshagan narsa bo‘ladi, hamma bir tomonga yursa, yer barkashday bir yoqqa og‘ib, hammamiz Qurдум daryoga g‘arq bo‘lib ketamiz-ku, – dedi.

Zirapchani nina bilan olganday, jinning gapi jinniga ma‘qul tushib, odamlarni urishdan to‘xtadi.

Jinnilarning ichida o‘ziga xos tantiqlaridan biri Mayramxon edi. Asli ismi Mamatraim bo‘lib, xalqqa “erka” bo‘lganidan “Mayramxon” deb atar edilar. U eskidan chilangar ekan. Ketmonning zo‘g‘otasi, eski tish, otashkurak, tunuka qaychi, shunga o‘xshagan eski-tuski temir-tersaklar-

ni bir simdan o'tkazib, boshiga kiyib yurar edi. O'z qo'li bilan ovqat yemas edi. Uning bozordagi mayda kosiblardan ixlosmandlari ko'p edi. Beshikchilar, taroqchilar, dukchilar Mayramxonni o'z qo'llari bilan ovqatlantirishni "baxt" deb bilar edilar. Go'yo Mayramxon biror kosibning do'koniga borib egasi qo'lidan ovqatlansa, shu do'konga qut, baraka kirgan hisoblanar edi.

Temir-tersak asboblari zavoddan chiqqan boshlagandan keyin Mayramxon "sinib", jinni bo'lib qolgan ekan.

Xullas, Toshkentda jinni ko'p edi. Ba'zi kunlar bir jinniga tosh otib, ikkinchi jinnini o'yinga solib, uchinchi jinnidan kaltak yeb, kech kirib qolganini ham sezmas edik. Namozgar-namozshom o'rtasi uyga qaytib atalami, umochmi, moshqovoqmi, moshxo'rdami, ugra oshimi, apir-shapir ichib, yana ko'chaga chopar edik.

Mahallamizning bir tomoni Tikonli mozar, bir tomoni Qo'rg'ontagi. Uzun ko'chaning o'ng, chap tomonidagi pastqam, tor ko'chalarda o'g'il va qiz bolalar to'planib, har xil o'yinlar o'ynaymiz. Kurash, "botmon-botmon", "oq terakmi-ko'k terak", "qushimboshi", "mindi-mindi", "o'g'ri keldi", "bekinmachoq" degan o'yinlarimiz bor.

Bular hammasi oqshom o'yinlari, kunduzgi o'yinlar boshqacha: har xil oshiq o'yini, yong'oq o'yini, to'p o'yini, zumchillak o'yini, yov-yov, o'q kamalak otish, yalang'och poyga, ot o'g'risi va hokazo. Xullas, na kechasi, na kunduzi o'yin vajidan taqchillik tortmas edik.

O'talarimizning ko'pchiligi mayda kosiblar, qorovul, xodimgar, meshkob, otboqar, hammol, so'fi, folbin, arqon tovlaydigan, nog'ora-childirma qoplaydigan, to'qimdo'z, chegachi va hokazo bo'lganliklari uchun ularning qo'lidan hunarlarini olib yoki ularning yoniga ko'makchi bo'lib tushish bizga to'g'ri kelmas edi. O'talarimizning o'ziga ish topilmaganda, bizga ish qayoqda deysiz. Ertadan-kech ko'cha changitib, hammaning joniga tegib, kampirlardan qarg'ish eshitib, o'spirinlardan kaltak yeb, sandiroqlab yuradigan uvinto'da bekorchi bolalarmiz. Bitta qo'lom-qo'rg'oshin

qo‘yilgan rangdor oshiq yoki dukchilar qirib bergan mo‘guz soqqa yoki yong‘oq soqqa, hech bo‘lmaganda, birorta soat-ning qopqog‘i bizning katta davlatimiz hisoblanadi.

Ramazon oyida o‘yinimizning turlari yana ko‘payib ketadi. Oqshomlari mahallada eshikma-eshik yurib, ramazon aytamiz. Namozshomdan saharlik oshgacha machitma-machit yurib qorilarning qiroatini eshitamiz.

Ayniqsa, oydin oqshomlar maza qilib o‘ynaymiz. Yoz, kuz, bahor vaqtlarida-ku, ko‘chalarimiz tuproq bo‘lganligi uchun yumshoqqina, maza bo‘lar edi, ammo qish kunlari belgacha loy, botqoq bo‘lganidan o‘yinlarni katta maydonlarga yoki bostirma yo‘lkalarga ko‘chiramiz. Har mahallaga bittadan shahar dumaxonasi o‘tkazgan xira fonuslarning ichida yettinchi pilikli kerosin chiroq yonar edi. Bu chiroqlarni har kuni kechqurun narvon ko‘targan chirog‘bon kerosinidan, piligidan xabar olib, shishasini artib, o‘zi yoqib, azonda o‘zi o‘chirib ketadi. Bu ko‘cha fonuslarining yorug‘i uncha bo‘lmaydi. Uzoqdan qaragan kishiga qorong‘idagi mushukning bir ko‘ziga o‘xshab yiltirab ko‘rinadi. Chetiga xarsang terilgan tor ko‘chalardan ketuvchi yo‘lovchilarga uzoqdan “men bor” degandek, qizg‘ish shu‘la ko‘rsatsa ham yorug‘ bermaydi. Bu chiroqlarning tagida o‘ynab bo‘larmidi? Katta kishilar ham xuftonni o‘qir-o‘qimas, soat yetti-sakkizlardayoq uyga kirib ketishadi. Ko‘chada zog‘ uchmaydi. Faqatgina bekinmachoq o‘ynab yurgan bizlar qolamiz. Xullasi kalom, o‘yinimiz ko‘p.

“Qushim boshi” shunaqa o‘yin: bolalar ikki to‘daga ajralishadi, ular ichidan ikkitasi “onaboshi” bo‘ladi. Ular bitta lattani qushga o‘xshatib tugadi. Har ikki bola bir-biriga shivirlashib, bir qushning otini yashirishadi. Suttimi, baliqchimi, chittakmi, qumrimi, itolg‘imi, qirg‘iyimi, miqqiyimi – biror qushning nomini yashirishadi. Keyin bolalarga lattadan qilingan qushni ko‘rsatib:

– Qushim boshi shuncha, tana-manasi bilan mana shuncha, toping nima? – deb savol beradi.

Bolalar javobga oshiqib chuvvos bilan:

– Kalxat! – deyishadi.

– Yo‘q, topolmading, – deb javob qaytarishadi onaboshilar.

– Tovuq.

– Yo‘q, topolmading.

– Zarg‘aldoq.

– Yo‘q, topolmading.

– Ukki.

– Topding, topding! – deb tan berishadi onaboshilar.

O‘sha zamon topgan tomon topmagan tomonni bita-bitta minib oladi. Hammasi baravar “xih, eshagim”, deb ma‘lum belgilangan joygacha opichib boradi. O‘sha yerga borganda onaboshilarga bolalardan bittasi: “Otliqmi, yayov?” – deb savol beradi, agar onaboshi:

– Ost-ustiga, – deguday bo‘lsa, minganlar tushib, mindirganlar unga opichib oladi.

Shunda ashularimiz ham bo‘ladi:

Xum-xum hazrati xum,
Umarali xon-u Madalibek,
Madalibekning zamonida
Tarala gijbang-u
Tarala gijbang.

‘och poyga’ degan o‘yinimiz yaxshi o‘yin. Ikkita do‘ppini chakkalarimizga bog‘lab, otning qulog‘iga o‘xshatib orqa etaklarimizni tugib dum qilib, turli masofaga kim o‘zarga yugurishamiz. Bizniki Tikonli mozor, Qoratosh, Yalanqari, Olmazor, Devonbegi, Qo‘rg‘ontagi, yana Tikonli mozor mahallalari bo‘ylab o‘tgan masofada – taxminan, uch chaqirimcha keladigan bir doirada o‘tkaziladi. Oldin kelgan bolalarga chapak chalib, barakalla aytib, hurmat ko‘rsatamiz. Ikkinchi poygagacha u zo‘r hisoblanib yuraveradi.

Kurash o‘yinimiz bo‘lsa, o‘zingizga ma‘lum.

O‘yinlarimizning hammasini bir chekkadan ta‘rif qilaversam, gap cho‘zilib ketadi.

Bizning mahallamiz kichkinagina bo'lsa ham gavjum. Karim qori degan gazlamafurush, Yoqub qovoq degan mumfurush, Abdullaxo'ja degan bo'yoqfurush boylarni hisobga olmaganda, qolganlari bosmaxona va qandoltxona (konditerskiy) ishchilari edi. Mahallamizda ikkita machit, bitta choyxona, ikkita baqqollik bor. Samovarchi – Qodir aka degan yalangto'sh kishi. Machitning bittasi – Tikonli mozorda, ikkinchisi – Yettimachit, Qo'rg'ontagida. Har ikki machitning ham yonida maktab bor. Mahalla imomlari o'z navbatida o'qituvchi. Tikonli mozor machitida Shamsi domla muallim, Qo'rg'ontagida Hasanboy domla o'qitadi.

Men Hasanboy domlada o'qidim. U bizlarni "Haftiyak"dan emas, "Ustodi avval" kitobidan o'qitib, tez savodimizni chiqardi.

Mahalladagi mening o'rtoqlarim: Omon, It Obid, Bit Obid, Turobboy, Yo'ldosh, Husni, Solih, Abdulla, Po'latxo'ja, Miraziz va boshqalar.

Omonning otasi Tursunboy ota qalamtarosh-pichoq qiladi. Xotini o'lib ketib, beva yashaydi. Omon yolg'iz o'g'il.

It Obidning otasi Zohid aka yakanchi (eski-tuski yig'uvchi) edi.

Bit Obidning otasi Rasulqo'zi aka qin tikar edi.

Turobboyning otasi Ziyamat aka g'o'zafurush edi.

Yo'ldoshning otasi Buvaka bo'lsa ko'n etik tikar edi, lekin yoshligida o'lib ketib, Yo'ldosh ota-onasiz shum yetim edi. Bizlarning ko'p maslahatimiz Yo'ldoshning uyida bo'lar edi.

Husnibiyning dadasi Omonboy bo'yincha tikar edi.

Solihning otasi Yunus aka hofiz edi.

Abdullaning otasi Aziz aka kerosinfurush edi. Ot-arava bilan ko'chama-ko'cha yurib "Nobel" shirkatining kerosinini sotar edi.

Po'latxo'janing otasi qal'a savdogari bo'lib, besh-olti yillab Qashqarda, Irbitda savdogarchilik bilan yurgan yillarida onasining qornida "olti oylik yopishib qolib", dadasi kelgan yili uch oydan keyin tug'ilgan ekan.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/3533> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3533> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/3533>